

ՀԱՅՈՒԹ

ՀԱՅՈՒԹԵԱԿԱՆ

«ԱՄԾԵՆ» ՀԱՅՐԵՆԱԿՑԱԿԱՆ-ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՅՑՆ ԱՄՍԱԹԵՐԹ

Անվճար

ՄԵՐ ՀՅՈՒՐԵՐՆ ԵՆ ԱԲԻԱԶԱՎԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐԸ

ՍԵՎԾՈՎՅԱՆ ԱՅՋԱԲԱՑՆԵՐ

Արխազահայ գրողների «Սևծովյան այգաբացա» միավորումը, որն սկզբում կոչվում էր «Համշեն», իհմնադրվել է 1954 թվականին, երբ սեպտեմբեր ամսվա առաջին կիրակի օրը Սոլիսում քաղաքում առաջին պարապմունքն անցկացնելու համար հավաքվեցին ԽՍՀՄ գրողների միության անդամ Արշավիր Զիդարյանը, որն արդեն մի քանի ժողովածուների հեղինակ էր, սկսնակ ստեղծագործողներ, հայոց լեզվի և գրականության ուսուցիչներ Անդրանիկ Բահարյանը, Հակոբ Գուրունյանը, Իշխան Ուհանյանը, Վազգեն Կանսուզյանը...

Ամեն անվա արաջին կիրակի օրը հավաքվելու այս ավանդույթը շարունակ կում է գալու:

Գրական միավորման հիմնադրման
առաջին իսկ օրվանից հայ հեղինակների
կողքին են կանգնել ու սատարել նրանց
արխագ գրականության հիմնադրի Դո-
միտ Գովիհան, որը Երկար տարիներ ղե-
կավարում էր Արխագիայի գրողների մի-
ությունը, Սոցիալիստական աշխատանքի
հերոս, բանաստեղծ-ակադեմիկոս Բագ-
րատ Շինկուրան, որի հանրահայտ «Ե-
ռացածներից Վերջինը» պատմավեպը
լույս է տեսել նաև Երևանում՝ Նարեկ Մես-
որդյանի թարգմանությամբ: Այստեղ էլ
ավելացնենք, որ Դ.Գովիհայի և Ռ.Շինկու-
րայի սկաս բարի ու շնորհակալ գործն
այսօր հաջողությամբ շարունակում են
Անգոր Մուկրան, Ռաուլ Լասուրիան, Սեր-
գեյ Ազգունիհան, Վիկտոր Կոկոսկիդոյ,
Վախթանգ Արխագորուն, Դաուր Նամեր-
բիան, Անատոլի Լազուլան...

Արդարության դեմ չմեղանելով համար անպայման պիտի ասենք, որ Արխագիյանում հայ գրողների միավորում է գրոծի նաև 1930-ական թվականներին՝ Հայրենական Մեծ պատերազմից առաջ, Սույնումի թիվ 4 հայկական օրինակելի դպրոցին կից: Ցավոք սրտի, միավորման մասնակիցներից շատերը հերոսաբար զոհվեցին Մեծ Հայրենականի ռազմի դաշտերում: Նրանցից մեկը՝ Արտաշես Սինասյանը, որի գրական անունը՝ Շանթածին էր, պատերազմի առաջին իսկ օրը հետևյալ տողերն է գրել.

Երդվում եմ կրծքով պաշտպանել,
Երկիր իմ, քո ամեն քարը,
Քո ամեն ծաղիկն ու ծառը
Երդվում եմ կրծքով պաշտպանել:

Իմ հոգում պայծառ ու ջահել
Արև՝ է վատել մեր դարը,
Երդվուուն եմ կրծքով պաշտպանել,
Երկին հմ, որ ամեն բարո:

Նոյն ճակատագրին արժանացավ վառվուն երազանքներով տողորված Մ.Յայլյանը, որի երգերը հուզիչ են՝ հովանու ու հայության համատող լեռուն.

Իմ հայրենիք, սիրում եմ քեզ
Եվ այրվում եմ քո սիրով,
Քո բանաստեղծ որդիկն եմ ես
Արուանք. առըսվ ու պրով:

«Անծովան այգաբաց» գրական միավորման անդամները, Սուխում, 1976թ.:

1930-ական թվականներին աբժանագահայ գրողների ստեղծագործությունները տպագրվում էին «Սովետսկի պիտառել Արխազիհ» թերթում, որն ուներ նաև հայկական բաժին: Թերթի խմբագրական խորհրդի կազմում ընդգրկվել էր նաև Արշավի Զեհարյանը:

Հայրենական ՄԵԾ պատերազմի տարիներին գրական միավորման գործունեությունն ընդհատվեց, բայց, ինչպես արդեն համոզվեցինք, չլժեց հայ հեղինակների հնչեցրած քնարը: Իսկ պատերազմի հաղթական ավարտից համարյա մեկ տասնամյակ անց, երբ դատապարտվեց ստայինյան բռնաշրջանը, գրական միավորումն սկսեց իր աշխատանքները՝ նոր որակով ու բովանդակությամբ: Եվ այս ժամանակ ոչ ոք չէր ենթադրում, թե նորաձին «Աւոտվյան այգաբացի» անդամներն այդքան շուտ կամեն: Շուտով «Արխազպետիրատը» մեկը մյուսի հետևկից լույս ընծայեց Արշավիր Զեդարյանի «Ծովի շունչը», Անդրանիկ Բահարյանի «Ծիր կաթին», Հակոբ Գուրունյանի «Հայրենի ծուխ», Իշխան Ռահանյանի «Խաղաղություն» ժողովածուները, «Աւոտվյան այգաբաց» և «Չափի» պամանակները:

Զարմանալիորեն շատ կարծ 2-3 տարվա ընթացքում միավորումը ճանաչում գտավ ոչ միայն Արխագիսյում, այլև նրա սահմաններից դուրս՝ Աղերում, Սիշիսմ, Հայաստանում։ Այդ է վկայում Կրասնոդարի երկրամասից «Անժովյան այգաբացի» պարապմունքներին Աշոտ Թոշկրնյանի, Գևորգ Ավշարնի, Անդրանիկ Շեյրունյանի մասնակցությունը։ Մեր հետինակների ստեղծագործությունները սկսեցին տպագրվել Հայաստանի պարբերական մանկություն «Կանչ», «Ավանգարդ», «Գրական թերթ», «Հայենիքի ծայն», «Պարություն», «Գարուն», «Նորդ», «Հայոց լեզուն և գրականությունը դպրոցում» և այլ թերթում ու ամսագրերում։

Գրական միավորնան անդամների հետ ի անդամական նախարարություն են կազմված են:

Հետապն տարիներին «Սևծովյան ազգային պարկ» աննախադեպ վերելք ապրեց նրա անդամներից մի քանիսը ժողովածու ներ հրատարակեցին ինչպես Թրիլիսիու այնպես էլ Երևանում (Արշավիր Զիդարյան Հակոբ Գուրունյան, Անդրանիկ Բահարյան Նիկոլայ Ղեմուրյան, Հովհաննես Թորոսյան, Վագեն Կանսուլյան, Շորիկ Քեշիշյան, Արշավիր Գրբաշյան, Սիրավան Սևորինի, Արամ Կանսուլյան, Հայկ Ուհանյան ուրիշներ): Սակայն 1992 թվականին սկսված Վրաց-աբխազական պատերազմ կործանարար ուժը խարխլեց նաև այս հայկական օջախի հիմքոն:

Բարեթախտաքանակը՝ պատերազմ ավարտից հետո, այն ծանր տարիներին մեր ստեղծագործությունը, սակավ բացառությամբ, իրենց մեջ ուժ գտան վերսկսելու միավորնան գրքունեություն՝ հաճախմբ վելով «Համշեն» գրական-լուսավորչակա թերթի շուրջը: Ծովով «Համշեն» թերթ գրադարան» նատենաշարով սկսեցին լույս տեսնել մեր հեղինակների ստեղծագործություններն առանձին ժողովածուներով: Այս պես, 1999 թվականին Հովհաննես Թորոսյանի և տողերիս հեղինակի թարգմանությամբ Արքասագիայի կրթության նախարարությունը լույս ընծացեց Բագրատ Շնկութայի «Սրինգ» ժողովածուն: Հետագա տարիներին Երկու տասնյակից ավելի ժողովածուներ լույս տեսան. Հովհաննես Թորոսյանի «Կանչ», «Հովհաննես Հովհակ» «Քանաստեղծություններ», «Ես հակառու եմ իր հարսնակին» ժողովածուներ և այլն:

ուն», «Թօքսնի երգը», «Հոգու երկիր», «Հարություն Երթույնանի «Մնիներ», Անդրանիկ Բահարյանի «Աշխարհի ամենաքաղցր խոսքը», Սերա Բարյասարյանի «Եսկ ես արդեն Ակսում էի հավատալ», «Հյկ Ռահանյանի «Առակներ և զրոյցներ», մեր «Որ մաքուր մնամ», «Աւիացիս», «Արխագուն առածանի» ժողովածուներն ու ինչպես նաև «Գրական Համշեմի» չորս թողարկումները...

Ուրախսությամբ ուզում ենք նշել, որ վերջին տարիներին «Անծովյան այգաբար» գրական միավորումը հանդարձվեց նոր կարող ուժեղությունով. Շամիրամ Քեյսան, Խաժակ Սիմոնյան, Մարգարիտա Ավետիսյան, Իշանա Արդահանյան, Գայանե Վեռոյան (ռուսերեն). Նրանք Սեղա Բաղդասարյանի, Սահակ Կայացյանի, Լուտվիկ Քյույսանի, Երվանդ Ղանդիյանի, Ջորիկ Քեշշյանի հետ «Անծովյան այգաբար» գրական միավորման կորիգն են կազմում: Ավելացնենք, որ Վերջերս մեր միավորման պատվավոր անդամ ընտրվեց Երևանի «Զայն համշենական» թերթի գլխավոր խմբագիր Սերգեյ Վարդանյանը՝ մի վաստակաշատ մտավորական, որը համշենահյության պատմության ու բանահյուսության ուսումնասիրությունն իր կյանքի իիմնական նպատակներից մեկն է դարձել, և այս բնագավառում ակնառու են նրա նվաճումները: Սերգեյ Վարդանյանը ամենայն պատասխանառվությամբ շարունակեց «Զայն համշենական» գրքի առաջին հասորի խմբագիր Սերո Խանզադյանի սկսած բարի գործը, կազմեց և խմբագրեց գրքի այլ հասորները...

Միավորման պատվավոր անդամներն
են նաև Անդրանիկ Բահարյանը, Հայկ Ու-
հանյանը, Սիրավան Սլոտինին, որոնք, չնա-
յած իրենց առաջացող տարիքին, բեղու

ստեղծագործական կյանքով են ապրում:
Համոզված եմ, որ «Աւծովյան այգաբացի» կարուր նվազումներից է «Գրական Համշեն» այլանախիլ տպագործությունը, որը Արևագական պետական հրատարակչության 2012 թվականին՝ իմ «Ելեգիաներ Երևոյների մեջ» գրքից հետո պետական պատվերով երկրորդ հայտար հրատարակությունն է: Ազնանախիլ, որը բացվում է իմ «Երկու խոսք» ներածականով, կազմված է «Արձակ և չափածո», «Հյուրասենյակ», «Թարգմանություններ» և «Հիշողության դաշտ» բաժիններից: Բանաստեղծական շարքերով հանդես են եկել Անդրանիկ Շահարյանը, Խաժակ Սիմոնյանը, Լյուրիկ Քոյսյանը, Հայկ Ուհամյանը, Երվանդ Ղանդիյանը, Սիրավան Սևունին: Արձակ ստեղծագործություններով ներկայացել են Սահակ Կալայջյանը, Լիանա Արուհամյանը, Շամիրամ Քեսյանը, Մարգարիտա Վկետիսյանը, Սեղա Բաղդասարյանը, Զորիկ Քեշշյանը և տողերին հեղինակը: «Հյուրասենյակում» իրենց ծերմ անկյուններն են ստեղծել մեր բարեկամներ՝ երևանյան հեղինակներ՝ գրականագետ, գրող Լուսինե-Լիլիթ Սեյրանյանը (բանաստեղծություններ), բանաստեղծ Հովհաննես Գյալը («Ծիրազյան մասունքներ») և «Պանի» հանդեսի խմբագիր Գուրգեն Բալայանը («Երգիծական մանրապատումներ»):

...Երբ «պատերազմ» են ասում, առաջին հերիխն են այդ երգն եմ իշխում ու այն հերոս ծիծեռնակին, որը «ՆՈՐԻՑ ԲՐՈՒՅ ԵՐ ՇԻՆՈՒՄ»...

ՀԱՍԻՐԱՍ ՔԵՍՅԱՆ

***

Ես մի խենթ պատանի լինեի, Մի օր էլ գարունքին հարրեի, Ճամփեղի կանաչին պարկեի, Դիմացի դեղձենուն նայեի:

Ծեկ արկը վառվեր այդ պահին Ու իրով վարդագոյն՝ դեղձենին, Մշուշված աքերով նայեի, Դեղձենուն սիրել տենչայի:

Կովել Աստու հետ անդադար, Թե ինչո՞ւ է այսքան անարդար, Չի տվել դեղձենուն սիրտ, հոգի, Որ վերքերն իմ սրտի ամորի:

Քնեի ես գլխով խռնված, Երազում դիցուիլու տեսնեի՝ Դեղձենուն իմ մարմին առած, Կարուտով ես նրան փարվեի:

Չարբնեի ցայգին թարմացած, Դեղձենուն նայեի զարմացած, Անեն ինչ հանկարծ իիշեի, Գրկել գարունը հոգով Ու ներող հայացքվ ժպտայի:

ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

(ծն. 1968թ.)

ԱՊԶԻԿՆ ՈՒ ԱՆՁՐԵՎՈԸ

(Մանրապատում)

Անձրևն աղջկան հանդիպեց ճանապարհին և խոշոր կարիքներով ողջունեց նրան՝ մեղմորեն խիելով մեր ծեռքերին, մերք՝ կրծքին, մերք՝ ոտներին...

Անձրևն ուրախ գրուցում էր աղջկա հետ:

Ու աղջկա տրամադրությունը բարձրացավ: Նա սկսեց վազել, փախչել անձրէից, բայց այն կար ամենուր և խենթ սիրահարի պես հետապնդում էր աղջկան:

Նրանք վազում էին միայն, զարկում ուժերով թաց ճանապարհին ու ծիծաղո՞ւմ արտանուն...

Վերջապես աղջկը հասակ տուն...

Նա ծեռքով արեց անձրէին և բարձրացավ պատշաճամբ:

Անզավ երկար, շատ երկար ժամանակ:

Անձրէը դեռ սպասում էր աղջկան:

Բայց աղջկը չկա՞ր ու չկա՞՞ր...

Եվ ահա վերջապես... նրա ոսկե գլուխ երևաց պատուհանի մոտ:

...Աչքերը տիսո՞ւր ժպտում էին անձրէին:

***

ՍԻՐՈ ԺԱՄ

(Մանրապատում)

Կնոջ բոլոր շարժումները լցված էին սիրով: Գիտե՞ք ինչպիսին են լինում սիրով լեցուն մարդու շարժումները... Նրանք դառնում են երերախն, թովին, ոյութենի:

Կինը մոտեցավ հայելուն և տեսավ լուսավորված պասկը իր ոսկեգոյն մագերին: Ձեռքը սահեց դեպի այն ու փորձեց թոքափել, բայց պասկը չկորավ, պասկը կար, ապրում էր կնոջ սիրո հետ մեկտեղ:

Եթե նրա աչքերի լոյսը զար երկնքից, ապա կլուսավորեր այդ մեծ գիշերային քաղաքը...

-Ինչո՞ւ եմ ես սիրում, - մտածեց նա, - որովհետև այլ կերպ չեմ կարող, բայց ինչո՞ւ ես թե՞զ եմ սիրում: Որովհետև դու իմն ես, որ դու... Ոչ, դու ինձ տրված ես Աստու կողմից, դու անցյալի մեծ սիրո լոյսն ես, դու իմ կյանքն ես, դու իմ մասն:

ՄԵՐ ՀՅՈՒՐԵՐՆ ԵՆ ԱԲԽԱԶԱԿԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐԸ

Սարմենը և Կախրանգ Անանյանը Գագրայի շրջանի Բաղնար գյուղում, 1965թ.:

Կահրամ Փափազյանը Սուլխումի Հովի. Թումանյանի անվ. դպրոցում, 1960թ.:

Ես:

Այն երեխան, որին նա իիմա կրում էր կործի տակ, կծնվի հանձար, որովհետև մեծ սիրուց ծնվում են մեծ մարդիկ: Այլ կերպ հնարավոր էլ չէ: Նա կունենա անպայման մոր աչքերը՝ լուսավո՞ր, հմայի՞չ:

Այդ երեխան անպայման կիմանա թռչել, որվիետու այն մեծ սիրո ժամին թևում են մոր և հոր հոգիները: Եթե դուք չգիտեք, թե ինչ է դա, ուրեմն կորցրել եք ծեր լուսափայլ պասկը:

Մարդ, բոլուն ու կենանին, ամենամենը ուրեն իրենց մեծ սիրո ժամը... Լեռը ժայթքում է հրաբուխ՝ յա նրա մեծ սիրո ժամն է:

Ծաղկը, որը տասը տարին մեկ է ծաղկում, այդ է նրա մեծ սիրո ժամը, որի մասին ինքը մտածել է տարիներ շարունակ, որի նյութը կուտակվել է տարիներ շարունակ:

Անապատում չոր է՝ ժամեր, օրեր, ամիսներ... Եվ ահա երկնքը պայթեց վայրի, ինենք անձրէնու:

Դա է բնուրյան մեծ սիրո ժամը:

Եթե դու կյանքում գոնե մեկ անգամ զգացել ես այդ, ապա պաշտիր ժամն այդ մեծարժեք: Այս քո հոգու լոյսը կրախանցի դարերի միջով և քո պայազ սերունդը, զգալով նրա ուժը, կվարակվի մեծ սիրո ժամով:

ՍԵՐԱ ԲԱՐԴԱՍԱՐՅԱՆ

(ծն. 1962թ.)

***

Զյո՞ւն է զալիս...

Պատուհանից այն կողմ աշխարհն է ալեհեր ու պատվել է մուժով... Զյուն է իջել տանիքներին, ծառերին, ճամփաներին:

Ընկերություն: Մի տարեց տղամարդ մոտեցավ ինձ և թուլտվություն խնդրելով նստեց սեղանի մոտ:

-Նամա՞կ եք գրում, - հետաքրքրվեց ծերունին և շարունակեց, - ամեն անզամ, երբ յում եմ «նամակ» կամ «վերջին» բառերը, մտածում եմ, թե որքան ուժություն է դրանց ազդեցությունը մեր կյանքում: Այդ երկուսն էլ մի անհարթություն կարող են մարդուն եւ երջանկացնել, եւ դժբախտացնել:

-Ինչպե՞ս:

Ու խորհրդավոր գրուցակից պատմեց իր կյանքից մի տխուր է.

-Չա՞տ տարիներ առաջ ես էլ քեզ նման երիտասարդ էի, ընկերուի ունեի, որին սիրում էի կյանքից առավել: Թվում էր, թե բախտոց ժպտում է մեզ, ու մենք աշխարհի ամենաերջանկի զույգն ենք: Բայց կյանքում ամեն իհաւ իր վերջն ունի, և վերին հրամանով իմ ուրախությունն էլ ավարտվեց:

Հյաղենական մեծ պատերազմի տարիներն էին: Շատերի հետ ես էլ գնացի հայրենիքն իմ պարտցը տալու: Շանր օրեր էին, բայց ապատերազմի արհավիրք չէ, որ իհաւ սիրելին այլան չտեսնելու վայրը: Ուր էլ որ մեր ջոկատը զնար, ես չէի մոռանում նամակ գրել ընկերություն՝ Արփինեին:

1945 թվականին վճռական մարտերից մեկում ես ծանր վիրավորվեցի և ընկա հոսակիտալ: Բուժումը չէր օգնում, զրկվել էի քայլելու ընդունակությունից ու հաշմանդամ էի մնալու: Եթե ես մտածեի միայն իմ մասին, երբեք չէի ուղարկի այն նամակը, որն իհաւ դժբախտացեց: Մի քանի դաժան նախարարական մարտերուն չեմ գնացի վիրավորվելունից: Օրել էի. «Ուղարկում եմ քեզ իմ վերջին նամակը որպես վերջին հուշը մեր սիրո: Ես ամուսնանում եմ: Խնդրում եմ իհաւ չխնդրես ու չանհամազտացնես»:

Եկավ Հաղթանակի օրը: Ամենուրեք ուրախություն, ցնություն, հույսեր, նաև հիասամփություն ու վիշտ՝ չվերադառն աղազարդ համար: Սակայն այս բոլոր զգացումները հեռացել էին իհանձանից: Անզգայացել էին ոչ միայն ուժքերս, այլև հոգիս: Ոչ ուրախանում էի, ոչ տիսում, ոչ էլ արտասվում, ֆիզիկապես ապրում էի, իսկ հոգեախտը վայրուց մահացած էր աղայն ու անօգնական:

Բայց գիտե՞ք, թեն մենք չենք հակառակ սիրություն և հարազարդ հրացների, որանք կան: Ամեն մարդու կյանքում որևէ հրացք տեղի ունենաւ է: Ին կյանքում էլ այն տեղի ունեացավ: Ինձ դարձայլ վիրահատեցն: Բայց լեյլու հոյս կար: Ես ես քայլեցի, բայց ո՞ւմ համար, իհաւ էլ չզիտեի:

-Զեր ընկերուին ամուսնացե՞լ էր, ընդհատեցի գրուցակիս:

-Այս, երանի թե ամուսնացած լիներ, հարազարդ նա ու շարունակեց իր պատմությունը: Ապացինվելուց անմիջապես ետքուն է իհաւ վերադարձ ծննդավայր: Արաջին հերին որոշեցի գտնել Արփինեին և բացատրել ամեն իհաւ: Գնացի նրանց ուղարկություն ծնողները իհաւ չէին ձանաչում և դիմավորեցին սիրալիր: Նրանց ներկայացած որպես Արփինեի դասընկեր: «Իսկ որտե՞ղ է Արփինեն»: Լսելով հարց մայրը արտասվելով հեռացավ, իսկ հայրը արցունքները հազիկ զավելով, պատասխանեց: «Արփինեն մահացեցի է»: Ես չեմ կարող ասել, թե իհաւ ապրեցի այդ պահին, միայն իիշում եմ, որ կիսամազգայացած հարցուեցի: «Իմ որտե՞ղ է Արփինեն»: «Նա ու կամ ապահով ապահով էր ապահով ապահով ապահով ա

